

Kisebb közlemények

A zirci apátsági könyvtár és múzeum sorsa 1945–46-ban. Az Olaszfalui Római Katolikus Plébánia hiányosan fennmaradt irattárában kisebb mennyiségű apátsági iratanyag található. A gépiratos másolatok egy része az 1946. november 1-én tartott rendi nagykáptalani ülésre készült különféle jelentés volt. A rendi káptalan LVII. jegyzőkönyvét és a hozzá tartozó melléleteket *Endrédy Vendel* apát¹ 1947. január 5-én kelt hivatalos levelével egyidőben küldte meg a rendi plébániáknak azzal az utasítással, hogy azokat a plébánosok áttanulmányozás után juttassák vissza az Apáti Hivatalba.²

A kísérőlevél szerint az iratköteget először a Zirc környéki, majd a távolabbi plébániákra kellett volna eljuttatni.³ Az előírt sorrend Zirc, Nagyesztergár, Olaszfalu, Borzavár, Porva, Lókút, Bakonykoppány, Bakonynána, Magyarpolány, Tósokberénd, Nagytevel volt, ez utóbbi helyről kellett visszajuttatni a küldeményt a feladónak.

A kísérőlevelet *Rábai Kristóf* apáti titkár látta el kézjeggyel és az apátság hivatalos pecsétjével. A hitelesítési záradék alatt egy ceruzás megjegyzés olvasható: *Nagyesztergárra érkezett július 18-án.* Innen került Olaszfaluba, ahonnan már valamilyen oknál fogva nem küldték tovább. Hasonló eset máskor is előfordulhatott, mert a kísérőlevél felhívta a figyelmet arra, hogy „amennyiben még valamelyik rendházunkban vagy plébániánkon a tavalyi káptalan iratai visszamaradtak volna”, azokat sürgősen küldjék meg „az Apáti Hivatal címére”.⁴

A jelentések fontos történeti értéket képviselnek, mivel pontos képet adnak az 1945/46. gazdasági évről; a földosztás és erdők államosítása után megmaradt apátsági birtokokon folyó gazdálkodásról, a rend által fenntartott oktatási intézményekről, a rendházak állapotáról.⁵

¹ *Endrédy Vendel* (1895–1981) ciszterci szerzetes tanár, 1939–1950 között apát, a rend feloszlatása után hat és fél évig börtönben raboskodott. A zirci apátsági templomban Szent Bernát oltára alatt nyugszik. Vö.: *Endrédy Vendel* fogságának hiteles története. Szerk. *Endrédy F. Csanád*. Sopron, 2000.

² Olaszfalui Római Katolikus Plébánia irattára. 36/1947. sz. apáti körlevél és melléletei.

³ A rendi plébániákról is sok adatot közöl *HORVÁTH Konstantin*: *Zirc története*. Veszprém, 1930. (Zirci könyvek 1.)

⁴ Az Olaszfalui Római Katolikus Plébánia irattára. 36/1947. sz. zirci apáti kísérőlevél, Zirc, 1947. január 5.

⁵ A rendi levéltár 1295–1950 közti, 29,50 iratfolyóméter terjedelmű anyaga 1950-ben a Veszprémi Állami Levéltárba került, ma a Veszprém Megyei Levéltárban található XII. 2.

A rendi perjel, mint zirci rendházfőnök például beszámolt arról, hogy nemcsak az épületen, hanem az „zirci életen” is az ostrom nyomai látszanak. Az emeletes rendház ablakainak többsége kitört, a kevés terményt a padláson helyezték el, emiatt elszaporodtak az egerek, amelyek emeletről emeletre járnak és óriási károkat okoznak. A lakószobák lepusztultak, a mellékhelyiségek tönkrementek, az összes fürdőszoba használhatatlan, kivéve a volt apátsági vendégszobához tartozó fürdőszobát. Az apátság előtti virágoskertet megszüntették és gazdasági kertté alakították.

Még szomorúbb képet nyújtott a híres angolkert, melynek kerítése itt-ott bedőlt, gondozása alig lehetséges: „új utakat vágnak a keresztül-kasul járó idegenek, az ajtók zárait, kilincseit ellopják és valóban mindenkinek prédája lett a Bakonynak ez a szép arborétuma. – Ha hozzáadjuk még e képhez az üvegház teljes pusztulását és eddig még mindig csak romló és rosszabbodó helyzetét, a személyzet hiányát, a tóban levő halaknak engedély nélkül való állandó halászatát, a fiatal fának nagy pusztulását: akkor megértjük, hogy a teljes romlás előtt ez[en] utolsó vészféknek meghúzása, a bajnak ilyen feltárása szükséges volt. [...] ha nem akarjuk hét és félszázados otthonunkat még nagyobb kiadást jelentő további romlásnak kitenni, akkor az összes háznak testvéri összefogására van szükség, hogy Zirc újból melegebb anyamonostor,⁶ rendi szellemi középpont és a zirci kongregáció prézesapátjának méltó székhelye legyen.”⁷

A jelentések közül a legrövidebb mindössze egy oldalas. Ez az aláírás nélküli gépelt beszámoló *A zirci Apátsági Könyvtár és Múzeum (1944. okt.–1946. okt.)* címet viseli, s röviden összefoglalja a két gyűjtemény második világháborús hanyattatását, háború utáni helyzetét. A feljegyzést mai helyesírással, a rövidítések feloldásával közöljük:

„A bombázás veszélyének közeledése miatt 1944 őszén apránként kerültek a földszinti forrásvíz-csap előtti sarokszobába a könyvtárból az ősnymtatványok, az 1500 és 1711 között megjelent ún. régi magyar könyvek és a többi fontosabb művek, a gyűjteményekből pedig az értékebb részek.

Mikor november és december hónapokban a képtárt, a régi levéltárt, a könyvtár nagy- és kistermét kórház és [a] katonaság részére lefoglalták, egyre inkább a könyvtári emelet északi részébe kellett visszahúzódní a még fent maradt gyűjteményekkel.

fondszám alatt. Vö.: A Veszprém Megyei Levéltár (volt Veszprémi Állami Levéltár) fondjainak jegyzéke. Készítette Balogh Elvira et al. Bp., 1973. 46.

⁶ Zirc 1814-ben vált a magyarországi ciszterci rendházak központjává. HORVÁTH 1930. 193–199.

⁷ Az Olaszfalui Római Katolikus Plébánia irattára. 36/1947. sz. apáti iratok: „A rendi perjelnek, mint zirci házfőnöknek rövid jelentése az apátsági épületről és a zirci életéről”. Hely és dátum nélkül [Zirc, 1946. október].

1944. december 23-án délelőtt a repülőgépszerencsétlenségénél beszakadt a könyvtári nagyterem északnyugati sarkán a fal, a légnyomás betörte az ablakokat és megrongálta a könyvállványokat; bár a könyvekben alig esett kár, az itt felhalmozott gyűjtemények nagyon megrongálódtak⁸. Ekkor került ebből a teremből minden könyv, kb. 17 ezer kötet, a földszinti könyvtári óvóhelyre.

A repülőgépszerencsétlenség előtt a két könyvtárteremben néhány napra be szállásolt német páncélgránátosok és az 1945 március végén a fronttal átvonuló oroszok⁹ a könyvekben és [a] gyűjteményekben, amennyire eddig meg lehetett állapítani, nem tettek kárt.

Tavaly a nyár elején a dolgozószobából és a mellette kétoldalt lévő folyóirattermekből nagyjából a folyosóra került ki az ide összezsúfolt könyvállomány. 1946 nyarán a növendékek¹⁰ az új levéltár melletti 3 szobába vitték fel a könyvtári óvóhelyről kb. 3 ezer kötet könyvet. Ezeket előbb le kellett porolni, mivel kormosak lettek, mikor 1945 első hónapjaiban a szomszéd szobában volt a monostorban elhelyezett német tábori kórház tisztí étkeszdéjének konyhája; a könyvtári óvóhelyről kitóduló füsttől elég későn lettünk arra figyelmesek, hogy e két szobát a falon keresztül nyílás köti össze, amelyet valamikor kályhacső részére vágak. Új levéltártól délre lévő egyes szobából a könyvek rövid idő múlva tovább vándoroltak a 92-es szobába, hogy az előbbi novíciusmesteri lakásnak legyen berendezhető. A könyvek itt a II. emeleten e 3 szobában ezres csoportokban vannak a fal mentén [elhelyezve] és várják, mikor kerülnek vissza végleges régi helyükre, a nagyterembe.

Az ún. ciszterci állomány, a rendi szerzőktől való és a Rendre vonatkozó művek részben az új levéltárban, részben a 17-es szobában vannak; de mihelyt a körülmények engedik, a régi levéltárban találnak elhelyezést.

A zirci apátsági könyvtár és múzeum a második világháborút is átvészelte komolyabb pusztítás nélkül. A következő évek azonban újabb és újabb vészhelyzetet hoztak, mígnem 1950-ben bekövetkezett a magyarországi ciszterci rend feloszlata¹¹.

HUDI JÓZSEF

* * *

⁸ Az Anton Owermyer altiszt vezette Messerschmitt csatarepülőgép délelőtt 10 óra tájban egy bravúrosnak szánt, de rosszul sikerült manőver következtében csapódott a könyvtár-épületnek. Vö.: VERESS D. Csaba: A balatoni csata. Veszprém, 1976. 63.

⁹ Zircet 1945. március 23-án foglalták el a szovjet csapatok. Vö.: VERESS D. 1976. 328.

¹⁰ 1946-ban a rendházfőnöki jelentés szerint 17 szerzetes és 37 (részben ünnepélyes fogadalmas) növendék tartózkodott a zirci rendházban, vagyis 54 személy eltartásáról kellett gondoskodnia.

¹¹ A feloszlatakor 183 örökfogadalmasa, 26 teológusa és 16 novíciusa volt a rendnek. A rend tagjai csak 1990 januárjában térhettek vissza ismét Zircre. Vö.: HERVAY F. Levente-LEGEZA László-SZACSVAY Péter: Ciszterciek. Bp., 1997. 36.